

Liikkeestä instituutioksi

– voiko instituutio palata juurilleen?

Kirjastoasia, kirjastoate ja kirjastoliike ovat käsitteitä, joiden avulla on taustoitettu kansankirjastojen syntyprosessia. Paljolti niitä on käytetty synonyymeinä, viittaamaan yleisluonteisesti ajattelu- ja toimintatapaan, joista sittemmin on sukeutunut yleisten kirjastojen instituutio.

Vielä viitisen vuotta sitten arvelin kirjastoliikkeen päättyneen vuoden 1928 kirjastolakiin: Siinä liike näytti saavuttaneen päämääränsä. Jotain kuitenkin tuolloin unohdin, nimittäin kysyä mikä alkuperäisen liikkeen päämäärä oli. Eikö sittenkin vuonna 1928 ollut kysymys siitä, että liike ja sitä kannattava aate olivat jo muuttuneet kirjastoasiaksi, asiaksi niiden käsissä, jotka tekivät kirjastotyötä ja pyrkivät luomaan sille institutionaalisia puitteita? Miten ja milloin liikkeestä ja aatteesta oli tullut asia? 1910? Silloin perustettiin Suomen kirjastoseura. Onko mentävä kauemmaksi, esim. Längmanin rahastoon 1882? Yhteisten varojen käyttöönotto teki liikkeestä ja aatteesta asian? Tai kysytään toisin päin. Jatkuiko liike omista lähtökohdistaan virallistumisen rinnalla? Ainakin 1910- ja 1920-lukujen Niilo Liakka näyttää olleen nimenomaan kirjastoliikkeen mies (ks. Salosensaari tämän lehden no:ssa 4/1989). Kumpaan suuntaan katsotaankin, esiin nousee liikkeen ja instituutioksi järjestäytymisen suhde, se, jota Matti Hyvärinen pohtii kirjassaan »Alussa oli liike» (1985).

Kesken jääneet, joskus ääneenkin puhumani, Hyvärisen tutkimukseen pohjautuvat pohdinnat kirjastoliikkeestä palautuivat mieleeni, kun löysin Ilta-Sanomien 2. 4. 90 takasivulta otsikon »Kanapilauta syödään Komorien kirjaston hyväksi.» Viereinen kuva tulvi hymyä ja iloa. Illalla pidettäisiin gaala Café Adlonissa; komorilainen menu ja huippuviihdyttävät tahditamassa rahan hankintaa Komorien lastenkirjaston ja naiskeskuksen hyväksi. Asialla on kaksi hankkeelle omistautunutta näyttelijää. Kirjasto Komoreille -projekti on ulkoasiainministeriön alainen, mutta 40 % varoista tulee toimikunnan keräyksillä. Toivottavasti rahan li-

säksi on käytettävissä ranskan- ja arabiankielisen, myös suahiliksi laaditun islamilaisen lastenkirjallisuuden hankintaan tarvittavaa asian-
tuntemusta.

IS-toimittajan ihmettelyyn miksi Komoreille kirjasto, miksi ei sairaala tai yhdyskuntatekniikka, vastaus tuli napakasti: »Tekniikka ja terveydenhoito ovat tietysti tärkeitä asioita, mutta kyllä ihmisillä on oikeus myös omaan kulttuuriinsa. Kirjaston rakentaminen on tärkeää, koska se vahvistaa heidän omaa kulttuuriaan.» Kirjastoate- ja liike siinä ovat ilmielävinä läsnä! Liikkeen päämäärä on saada aikaan kirjasto. »Saada aikaan» on avainsana. Aikaansaadun jatkuvuuden turvaamisesta tämäkin liike aikaanaan muuttunee asiaksi. Ketkä silloin ajavat asiaa?

Komorien projekti on varsin selvästi yksityistä iloa: »Kokemus on osoittanut, että pienimuotoiset hankkeet, joissa toimitaan yhteistyössä paikallisen väestön kanssa, ovat onnistuneet parhaiten. . . Monet lähtevät mielellään mukaan tällaiseen pienimuotoiseen kehitysaputyöhön. Tässä jokainen tietää mihin ja kenelle varat menevät.»

Viime vuosisadan loppupuoliskolla Suomesa oli lukuisia »kirjasto meidän kylään -projekteja» keräyksineen, arpajaisineen ja iltamineen. Ilkka Mäkinen esittelee tässä numerossa otteen löytämästään, aiemmin tuntemattomaksi jääneestä suomalaista kirjastoaatetta ja -liikettä valottavasta aineistosta 150 vuoden takaa. Jos lehtemme harrastaisi kuvitusta kuvituksen vuoksi, laittaisin kahden palstan poikki iloista hymyä.

Marjaana Karjalainen kirjoitti kansankirjastojen historiassaan (s. 117) paikallisen väestön tuen merkityksestä kirjastotoiminnan viriämiselle: »Vielä parempi oli, jos kirjasto oli saatu aikaan varojen keräyksellä talosta taloon, jolloin jokainen roponsa antanut tunsikin kirjaston omakseen ja tunsikin sen menestymisestä myös vastuuta.» Pienimuotoista kehitystyötä sekin ja yksityistä iloa.

Kulttuurityön suunnasta kirjasto näyttäytyy yhä liikkeenä ja aatteena, yksityisen ilon lähteenä. Siitä osoituksena on syntymäpäivähaastattelu Helsingin Sanomissa 14. 4. 90. Suomen kulttuurirahaston pitkäaikainen yliasiamies, prof. Erkki Salonen vastailee 70-vuotispäivänsä kynnyksellä – hymynkare suupielissä – haastattelijan kysymykseen, miten paljasjalkainen stadin kundi on toiminut niin aktiivisesti koko maan sivistyselämän kehittämiseksi: »Kulttuuri on elämän laadun tärkeimpiä asioita. Muistan aina muutaman maalaismummon, joka protestoi sitä vastaan, että koulu ja sen mukana kirjasto aiottiin siirtää hänen syrjäkylästään kirkonkylään. Tai toisen mummon, joka ihastui sairaalassa ollessaan siihen, että kirjasto tuotiin suoraan hänen nenänsä eteen. Pääkaupunkilaisen, jolla on kaikki palvelut ulottuvillaan, saattaa olla vaikea ymmärtää tällaisia asioita. Mutta kun on nähnyt, miten riemuissaan he olivat, sen tajuaa ja muistaa.» – Riemukkaasta kokemuksesta todistaa myös päätoimittaja Pertti Pesonen kertoessaan kirjassaan »Vuosisikymmenen siruja» (1990, s. 96) yhdysvaltalaisesta tieteellisestä kirjastosta, jossa kirjallisuuteen oppoultimiselle on tarjona 128 aukiolotuntia viikossa.

Instituutioiden tutkijat ovat osoittaneet, että jonkin liikkeen arvomaailma ei ole sama kuin liikkeestä syntyneessä laitoksessa toimivien arvoperusta: Instituutio luo sitä itseään kannattavia arvoja. Erkki Salosen tietämän mummon protestoinnista on moniaalla selvitty tarjoamalla korvaavia, esim. kirjastoautopalveluja. Kun palvelut ovat tavoittaneet uusia käyttäjiä, on kirjastolaitoksen arvoperusta vahvistunut. On luotu entistä laveampia mahdollisuuksia sille yksityiselle ilolle, jonka lukeminen yksilölle antaa. Suomalaisten kasvua lukijoiksi taustoittaa Juhani Sarsilan puheenvuoro tässä numerossa. – Mummon protesti ja kirjastolaitoksen tehtävän käsittäminen eivät välttämättä ole yhden-suuntaiset.

Kirjastoliikkeen päämääränä oli (ja Komorien osalta on) »saada aikaan kirjasto». Täytettiin

tyhjiötä. Kirjasto on moninkertaisesti saatu aikaan ja toimiva kirjastolaitos turvaa sen jatkuvuuden. Tänä päivänä erityisesti syrjäseuduille on syntymässä uudenlaisia tyhjiöitä: Postipankki ja osin Posti-Telekin ovat vetäytymässä sieltä pois. Asiallinen palvelu olisi kuitenkin pystyttävä säilyttämään syrjäseuduillakin, jos halutaan käydä sivistysvaltiosta. Olisiko tässä se kohta, jossa kirjastolaitos tai kirjastot voisivat maksaa velkansa emolleen, kirjastoliikkeelle, palauttamalla tyhjiön täyttämisen tehtävän tavoitteisiinsa tässä uudessa tilanteessa?

Kulttuuritarjonnan laajin verkosto maassamme on kirjastolaitos palvelupisteineen ja kirjastoautoineen. Näillä näkymillä sitä ei uhkaa tohtalainen liikelaitokseksi muuttaminen, moniaalla tosin vaivana on hitaasti näivettävä varojen niukkuus. Verkon kiintopisteiden ja autokaluston – mutta ehdottomasti ei työvoiman! – tarjoaminen postille yhteiskäyttöön osoittaisi kirjastoinstituution kykenevän hahmottamaan kulttuuritehtävänsä laajasti. Se ottaisi perinteestään käyttöön kirjastoliikkeen päämäärän »saada aikaan» eikä siinä suinkaan luopuisi omimmasta tehtävästään. Vankkoja neuvottelijoita tarvittaisiin. Asiaksi muuttuessaan yhteiskäytön aikaansaaminen olisi kaiketi kons-tikasta mutkikkaiden hallintosuhteiden vuoksi, mutta ei mahdotonta. Yhteiskäytöstä saat-taisi koitua kirjaston tilojen, kaluston ja laitteiden osalta jopa uusi voimavara, viime kädessä yksityisen iloksi. Olennaisinta on kulttuuristen tyhjiöiden syntymisen estäminen. Eikö se ole kirjastolaitoksenkin tehtävä?

Kysymys on myös siitä pystyykö mikään instituutio palaamaan aatteellisille juurilleen vai ovatko ne itsetäyteyksiä ja olemassa lähinnä vain itseään, omaa tehtäväänsä varten. Se on instituutioiden tutkijain ratkaisematon ongelma.

Nuppulinnassa vapunpäivänä 1990

Marjatta Okko